

KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ İÇİN POZİTİF AYRIMCILIK

Bihterin DİNÇKOL¹

ÖZET

İnsan hakları gelişim süreci içinde, kadın hakları ayrı bir kategoriye oluşturulmamakla birlikte geleneksel olarak ihmal edilmiştir. 20. yüzyılın yarısından sonra, kadının insan hakları gelişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren, özellikle uluslararası alanda eşitlik ilkesi, cins ayrımı da dikkate alarak düzenlenmiştir. Kadın-erkek eşitliği konusunda Dünya Kadın Konferanslarının da katkısı büyüktür. Kadın örgütlerinin loby çalışmaları, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi”nin kabul edilmesine neden olmuştur. Günümüzde kadının insan hakları, demokratikleşmenin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Çağdaş demokratik devletlerde bu konuda özellikle siyasal katılımda cins eşitliği üzerinde durulmaktadır. Kadının insan hakları hakkında, uluslararası alanda pek çok sözleşme kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın-erkek eşitliği, pozitif ayrımcılık

EQUALITY FOR WOMEN THROUGH POSITIVE DISCRIMINATION

ABSTRACT

Within the course of developing human rights, the rights for women, along with not being comprised within a different category, have been traditionally neglected. Having said this, it was not until the middle of the 20th Century that human rights for women began to improve. Following this period, the issue of gender discrimination, especially the equality principles within the International arena, has also been prepared with careful attention. Global women’s conferences too have contributed immensely in terms of the issues surrounding equality between men and women. Lobbies by Women’s organization have resulted in the ratification of the “*Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women*” by the United Nation’s General Assembly. Human rights for women today are considered to be a crucial facet in its development towards democratization. Modern democratic states are committed to these issues, especially that of gender equality in political involvement. There have been a variety of international agreements that have been ratified on the issue of human rights for women.

Keywords: Gender equality, positive discrimination

¹ Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi – İstanbul.

1. GİRİŞ

Bir kişinin sadece insan olmasından kaynaklanan insan haklarına ilişkin kurallara bakıldığında, özne olarak “herkes”, her vatandaş, “hiç kimse” gibi terimler kullanılarak, eşitlik temelini vurgulandığı görülmektedir. (Akillioğlu, 1995: 2). Hakların özel bir grubunu oluşturan insan hakları, en üstün ahlâki haklardır (Donnelly, 1995: 22) ve gelişimi Batı’daki çeşitli çatışmalara bağlı olmuştur. Bu husus Galtung tarafından, “*bir kurum olarak insan haklarının, modern devlet sisteminin Batı’daki evriminin özel bir tarihsel evresine bağlı olduğundan kuşku duyulamaz*”(Galtung, 1999: 22) şeklinde ifade edilmiş ve bu süreci etkileyen sosyal gruplar ele alınmıştır. Galtung’a göre, insan haklarının gelişim sürecinde aristokrasiye karşı koyan burjuvazi birinci kuşak, burjuvaziye meydan okuyan köylü ve işçiler ikinci kuşak, teknokrasiye karşı koyan kadınlar, çocuklar ve doğa üçüncü kuşak, Batı’ya meydan okuyan Batılı olmayanlar ise dördüncü kuşak olarak değerlendirilmiştir. (Galtung, 1999: 165). Bu bağlamda insan haklarının gelişiminde üçüncü kuşak içinde yer alan kadının insan hakları, insan hakları içinde olup ayrı bir kategori oluşturmamakla beraber “geleneksel olarak üvey evlât muamelesi” görmüştür. (Donnelly, 1995: 234).

Önemli ölçüde eğitilmiş kadın kitlesinin ev dışında iş sahibi olması ve kamusal yaşama katılmaları sonucu ilerleme kaydeden kadın hakları, 20. yüzyılın yarısından itibaren Birleşmiş Milletler tarafından ele alınarak biçimlendirilmiştir. Bu gelişmelerin temelinde ise, çok sayıda uluslararası kadın organizasyonunun mücadelesi yatmaktadır. Bu organizasyonlar ya da örgütler, Birleşmiş Milletler bildirgesinde kadın erkek eşitliğine yer verilmesi için yoğun “lobby” çalışmaları yapmışlardır. Kadın hakları konusunda asıl büyük dönüm noktası ise, kadın delege ve NGO’ların etkisi ile, alt yapısında yeni feminizm akımının bulunduğu, “*Kadınlara Karşı Her Tür türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi*” olarak Türkçeye çevrilen ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, 1979 yılında kabul edilen sözleşmedir.

Kadın haklarının uluslararası gelişiminde, Dünya Kadın Konferanslarının da önemli katkısı olmuştur. Dünya Kadın Konferansları sırasıyla 1975 (Mexico City), 1980 (Kopenhag), 1985 (Nairobi), 1995 (Pekin) yıllarında gerçekleştirilmiştir. Dünya Kadın Konferansları dışında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca özel oturumlar da yapılmıştır.

Ayrıca, 1993 yılında toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı’nda, kadının insan hakları konusuna odaklanılmış ve kadın haklarının insan hakları çerçevesinde düşünülmesi gerektiği açıklanmıştır.

Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılan özel oturumlardan ilki, Dünya Kadın Konferanslarından dördüncüsü olarak, 1995 tarihinde Pekin’de toplanan Konferans’ta, hükümetler tarafından verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğini değerlendirmek ve Pekin’de benimsenen Eylem Platformu’nun hızlı ve etkin biçimde yaşama geçirilmesini sağlamak üzere yapılmış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu “Pekin+5” kararlarını almıştır. 2000 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 23. özel oturumunda alınan bu kararlar, (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2003), kadının insan hakları konusunda kısa ve uzun vadeli hedefleri ortaya koymak açısından önemlidir. Pekin+5 Sonuç Belgesi, kota uygulamaları da dahil olmak üzere “olumlu ayrımcılık” politikalarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi yolunda hükümler içermektedir. Gene aynı belgede, Türkiye’nin kadın hakları konusunda önde gelen sorunlarından “namus cinayetleri” ve “zorla evlendirme” den de söz edilmiş, böylece bu konular ilk defa uluslararası boyutta bir Birleşmiş Milletler belgesinin kapsamına alınmıştır.

İkinci özel oturum ise, 2005 yılı Dünya Zirvesi’dir. Pekin Konferansı’nın 10. yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan ve Kadın Statüsü Komisyonu’nun 49. oturumunda kabul edilen Sonuç Raporu’nda, kadının sömürsüne yönelik her türlü ayrımcılığın ulusal politikalardan arındırılması için hukuki düzenlemelerin yapılması talep edilmiştir. Bu raporda kadın haklarının son on yılının değerlendirilmesi yapılmış ve “olumlu ayrımcılık” politikaları yer almıştır. (Pekin+10). (<http://www.un.org/womenwatch/daw/documents>).

Bu genel açıklamaların da gösterdiği gibi, günümüzde kadının insan hakları, demokratikleşmenin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Çağdaş demokratik devletlerde kadının insan hakları bağlamında özellikle siyasal katılımı cins eşitliği üzerinde durulmaktadır. Siyasal katılımı eşitliği sağlamak için kota gibi bazı yöntemler üretilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemler “pozitif ayrımcılık” olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada asıl sorun, pozitif de olsa ayrımcılık içeren düzenleme ve uygulamaların, demokrasinin temellerinden olan eşitlik ilkesine aykırı olup olmadığıdır.

2. ADALET ve EŞİTLİK

Çok yönlü işleve sahip olan eşitlik, değişik yerlerde kullanılmasına göre çeşitli anlamlara sahip olmaktadır. Günlük dilde çeşitli anlamları olan eşitlik, mantık ve aritmetik terimi olarak kullanıldığı gibi, doğa bilimlerinde, değer yargılarında, ahlâk ve hukuk alanında da kullanılmaktadır. (Şenel, 1969: 242-256).

Ortaçağ düşünürlerinin sıklıkla dile getirdiği adalet-eşitlik ilişkisi, ilk defa olmamakla birlikte, Bunetto Latini tarafından da şöyle açıklanmıştır; “*Nasıl adalet eşit bir şey demekse, adaletsiz demek de eşitsizlik demek olmaktadır. Ve bu nedenle adaleti sağlamak isteyen kişi eşit olmayan şeyleri eşit yapmaya çalışır.*” (Sartori, 1993: 367). Gerçekten de yaygın kabule göre, adaletin sağlanmasında en önemli unsur “eşitlik”tir. (Leys, 1956: 22; Aral, 1984: 222; Dinçkol, A., 2001: 246). Nitekim Aristoteles de “adalet”i bir yanıyla yasalara uygunluk, diğer yanıyla da eşitlik anlayışı olarak açıklar. (Akad / Dinçkol, B., 2004: 26). Bu açıklamalar da gösterir ki, iki kavram birbirine yakın ve neredeyse özdeş anlam taşımaktadır.

Böylesine birbirine yakın ve bir anlamda özdeş olan kavramların, uygulamada da benzerlik göstermesi yadırganamaz. (Dinçkol, A., 2001: 246). Eşitliğin adaletin temelini oluşturmasından hareket ederek, eşitliğe aykırı işlemlerin adaletsiz olacağı sonucuna varılır. O halde bir hukuk kuralının tüm insanlara aynı şekilde uygulanması ile, eşitlik sağlanarak adalet yerine getirilecektir. (Dinçkol, A., 2001: 247; Aral, 1984:222). Ancak bu durumda sağlanan eşitlik, biçimsel olup, aritmetik bir eşitliktir. Oysa ki gerçek yaşamda, değil insanlar arasında, maddeler dünyasında bile birbirine eşit, özdeş iki şey yoktur. Dolayısıyla mutlak eşitlik ancak düşüncelerimizde var olan, realiteye aykırı bir durumdur. Bu nedenle de hukuksal alanda bir kuralın insanların tümüne aynı şekilde uygulanmasına ilişkin eşitlik ilkesi, aslında bir tür eşitsizliğe yol açar. (Dinçkol, A., 2001: 247).

Burada sorulması gereken soru, eşitlik herkese eşit muamele mi gerektirir, yoksa eşit olanlara eşit, farklı olanlara farklı muamele mi gerektirir. Bu noktada eşitlik adalet bağlantısında, Aristoteles’in dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayrımı ortaya çıkar. Dağıtıcı adalet, toplumdaki değerlerden herkesin yeteneğine, toplum içindeki durumuna göre pay almasını, denkleştirici adalet ise, kişisel ve özel durumları dikkate almaksızın aynı muameleye tabi tutulmayı ifade eder. Nitekim “*gözü bandajlı adalet tanrıçası Themis denkleştirici adaletin simgesidir.*” (Gözler, 1998: 313).

Bu bağlamda Hook’un yüzyıllardır bir takım eşitsizliklerin giderilmesi için savunulan adaletin, “*insanların belli koşullarda kendilerinin mahrum edildikleri şey bakımından, muamele, gözetilme veya fırsat eşitliği talep etmeleri*” olarak anlaşılması yolundaki görüşüne (Hook, 1968’den naklen: Balı, 2001: 91-92). katılmamak mümkün değildir.

3. DEMOKRASİ ve EŞİTLİK

Konumuz, özellikle demokrasi ve eşitlik ilişkisi üzerinde durmayı gerektirmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, eşitlik düşüncesi demokrasi içinde güçlenmiş ve

yaygınlaşmışsa da bütün eşitlik türleri demokrasi içinde ortaya çıkmamıştır. Eşitliğin gelişimi, eski Yunan'dan günümüze uzun bir süreci kapsamaktadır. Demokrasinin iki temel unsurundan olan eşitlik ve özgürlük arasındaki ilişki, kimisine göre “*değişen bir aşk - nefret ilişkisi*” olarak, birbirinin en iyi tamamlayıcısı veya en büyük düşmanı olarak yorumlanmaktadır. (Sartori, 1993: 368, 369). Demokrasi içinde eşitlik farklı şekillerde ele alınmakla birlikte, özgürlükle ilişkisi Kapani tarafından da şöyle belirtilmiştir; “(...) *eşitlik hürriyetin ön şartı ve onun tamamlayıcısıdır(...) ön şart demek kavramın kendisi demek değildir ve başlı başına onun yerini tutmaz.*” (Kapani, 1976: 12).

Sartori'nin ifadesi ile, “*eşitsizliği gerçekleştirmek için yapacağımız tek şey, işleri kendi haline bırakmamızdır. Ama eşitliği elde etmek istiyorsak, hiç durmadan çalışmamız gerekecektir.*” (Sartori, 1993: 356)

Demokrasi içinde özgürlük için eşitlik ön şart olarak görülmekle beraber, insanlar arası eşitlik, eski toplumlardan günümüze siyasal sistemlerin sorunsallarından biri olmuştur. Eşitliğin siyasal ve hukuksal boyutunun yanı sıra psikolojik boyutu da söz konusudur. Eşitliği Sartori, bir “*protesto ideali*” ve “*bütün ideallerimizin en tatmin olmazı*” olarak değerlendirmektedir. (Sartori, 1993: 365). Bu görüşü destekleyici nitelikteki bir ifade de Lipson'a aittir. Lipson'a göre, insanların çoğunluğu diğerleri ile eşit olma konusunda güçlü bir eğilim taşımaktadır, insanlardaki eşitlik isteği, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri gibi büyük devrimlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. (Lipson, 1978: 138, 139). Lipson, eşitliğin özgürlükten bile daha devrimci bir nitelik taşıdığına altını da önemle çizmiştir. (Lipson, 1978: 139).

Dahl'ın ifadesi ile demokrasiler üç tür eşitliği gerekli kılar. Bunlardan ilki, Locke'un görüşlerinden yola çıkarak açıkladığı kimsenin, (“elbette erkek olduğu kadar kadın olarak da”) bir başkasının otoritesine bağlı kılınmaması anlamına gelen doğal ahlaki eşitliktir. (Dahl, 1993: 105-110, 395). İkincisi yetişkin insanların kendi kararlarını kendilerinin alması şeklinde açıklanan eşitlik ve sonuncusu da, yurttaşlar arası siyasal eşitliktir. Demokrasi ile eşitlik arasında böylesine bağlantı kuran Dahl, demokrasilerde mevcut fırsatların insanlar arasında eşit bölüştürülmesi gerektiğini, bunun da “bölüşümcü adalet” in bir koşulu olduğunu ortaya koyar. (Dahl, 1993: 395, 396).

Dahl'ın bu fikirleri, demokrasi-eşitlik-adalet ilişkisini açıklamaktadır. Bu üçleme içinde şüphesiz “insan haklarının” belirleyici rolünden de söz etmek gerekir. Zira demokrasi, insan haklarının korunmasını zorunlu kılan bir siyasal sistemdir.

Demokrasi nasıl özgürlüğün güvencesi ise, demokrasi içinde eşitlik ilkesi de meşruiyet ve hukuksallık bağlamında önem taşımaktadır. Demokrasilerin temel

ilkelerinden olan eşitlik ilkesi, anayasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Eşitlik ilkesinin ilk normatif düzenlemesi, Kuzey Amerikan kolonilerinin hak bildirimleri (Bill of Rights) ile gerçekleştirilmiştir. (Gören, 1999: 397). **1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi** ise, doğal haklar kuramını yansıtan birinci maddesinde, önceki dönemin aristokratik yapısına dayalı hiyerarşik düzeni ortadan kaldırmaya yönelik olarak, eşitlik ilkesine yer vermiştir;

“Madde 1- *İnsanlar, hukuk bakımından, hür ve eşit doğarlar, hür ve eşit yaşarlar. Sosyal farklılıklar, ancak ortak faydaya dayanabilir.*” (Akad / Dinçkol, B., 2004: 435).

1789 Bildirisi'nin 6. maddesi ise genel olarak “yasa önünde” eşitliği düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre; bütün yurttaşlar genel iradenin (yasanın) önünde eşit olduklarından, her türlü kamu, rütbe, mevki, görev ve işine, aralarında erdem ve yeteneklerinden başka fark gözetilmeksizin yeterliliklerine göre eşit kabul edilirler (Akad / Dinçkol, B., 2004: 436) .

İnsan haklarının temel kaynaklarından olan **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**'nin başlangıç kısmında Bildirge'nin ilan edilme nedenleri sıralanırken, uluslararası bir belgede ilk olarak kadın-erkek eşitliği şöyle yer almaktadır;

“*Birleşmiş Milletler halkları, temel insan haklarına, insanlık onuruna ve değerine, erkek ve kadınların eşit haklara sahip olduklarına olan inançlarını Birleşmiş Milletler Şartında teyit ederek, daha geniş özgürlükler düzeni içinde toplumsal ilerlemeye ve yüksek standartlara ulaşmaya karar verdiklerinden(...)*” (Akad / Dinçkol, B., 2004: 488).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesinin birinci fıkrası, haklara sahip olmada cinsiyet de dahil olmak üzere hiçbir ayırım güdülemeyeceğine ilişkin şu hükmü içermektedir;

“*Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayırım gözetilmeksizin, herkes bu bildiride yer alan bütün haklara ve özgürlüklere sahiptir.*” (Akad / Dinçkol, B., 2004: 439).

Bildirgenin 7. maddesi ise, herkesin hukuk önünde eşit olduğunu belirterek, ayrımcılık yapılamaksızın herkesin hukuken korunacağını düzenlemiştir. (Akad / Dinçkol, B., 2004: 439).

Birleşmiş Milletler Örgütü'nce kabul edilen Evrensel Bildirge'ye ek olarak, hazırlanan iki belgeden 1966 yılında kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren **Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi**'nin, (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>) 2. maddesinin 1. bendinde, sözleşmede tanınan hakların iç hukuka uygulanmasında diğer nedenlerin yanı sıra "cinsiyet" in de ayrımcılık nedeni olamayacağını düzenlenmiştir. Sözleşme, bu genel ilkenin yanı sıra, Sözleşmede yer alan kişisel ve siyasal haklar için "cinsiyet eşitliği" ni, 3. maddede ayrıca düzenlemiştir;

"Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede yer alan bütün kişisel ve siyasal hakların kullanılmasında eşit haklar sağlamayı taahhüt eder."

Gene aynı sözleşmenin "Ailenin Korunması" başlığını taşıyan 24. maddesinin 4. bendi, sözleşmeye taraf devletler için, eşler arasında evlilik ve boşanmada eşit hak ve yükümlülükleri sağlamak üzere gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir. Ayrıca 26. maddede de "hukuk önünde eşitlik" ilkesi yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilip, 1976'da yürürlüğe giren ve Türkiye tarafından da 2000 yılında imzalanan ikinci belge olan **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi**'nin (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>) II. Bölümünde, sözleşmedeki hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda cinsiyet eşitliği yer almaktadır;

"Madde 3- Bu Sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede öne sürülen tüm ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan erkeklerle kadınların eşit olarak yararlanma hakkını tanır."

Bölgesel nitelikte bir sözleşme olan **İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi**'nin "Ayrımcılık Yasağı" başlığını taşıyan 14. maddesi, (Akad / Dinçkol, B., 2004: 450) Sözleşmedeki hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılık yapılmayacağına dair düzenleme içinde "cinsiyet ayrımcılığı" da kriterler arasında saymaktadır.

Avrupa Konseyi üyelerince kabul edilen, çalışanların korunmasına yönelik, **Avrupa Sosyal Şartı**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni sosyal ve ekonomik haklar yönünden tamamlayan bir belgedir. Belgenin amaçlarının yer aldığı giriş bölümünde, sosyal haklardan yararlanma konusunda ayrımcılık güdülmeyeceği belirtilirken "cinsiyet ayrımcılığı" da açıkça belirtilmiştir. Bu genel belgelerin yanı sıra cins ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik bazı sözleşme ve bildirimler ise aşağıda yer almaktadır.

4. KADIN HAKLARINA İLİŞKİN BAŞLICA İNSAN HAKLARI BELGELERİ

Bu belgelerin içerikleri ayrı bir çalışmanın konusu olacak kapsamda olduğundan, bir kısmı hakkında kısa bilgiler verilmekle yetinilecektir.

4.1. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW)

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW) (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>), 1979 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen, 1981'de yürürlüğe giren bu sözleşmenin orijinal başlığı, “*elimination*” kelimesini içermekle birlikte, Türkçeye çevrilirken “*ortadan kaldırılması*” yerine “*önlenmesi*” kelimesi ile karşılanması tercih edilmiştir. (Acar, 2003: 24). Oysa ki sözleşme, ayrımcılığa ilişkin bir tehlikeyi önlemeyi değil, mevcut ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Böyle bir sözleşmenin kabul edilmesi, kadınlara karşı ayrımcılığın evrensel bir problem olduğunu ortaya koymuştur. Kabul ediliş tarihinden itibaren dünya kadınları için “**kadınlara insan hakları bildirgesi**” (Acar, 2003: 21) olarak nitelendirilen bu sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığın hak eşitliği ve insanlık onuruna saygı ilkelerinin ihlali olduğu saptamasında bulunduktan sonra, kadınlara karşı ayrımcılık tanımını yapmaktadır (1. madde):

“Bu sözleşmenin amacı bakımından “kadınlara karşı ayrımcılık” terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama ve kısıtlama anlamına gelir.”

Sözleşme ile taraf devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın “tasfiye edilmesi” yolunda önlemler alması gerekliliği açıklanmıştır. Bu önlemlerin hukuk alanından başlayarak, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda da alınması, taraf devletlerin yükümlülüğüdür. Sözleşmenin kadın-erkek eşitliği konusunda “fiili eşitlik” kavramına yer vermesi, bu alana diğer katkılarının yanı sıra önemli bir katkıdır. CEDAW'da diğer insan hakları belgelerinde yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesine ek olarak, fiili eşitliğin gerçekleşmesi amacıyla yönelik çeşitli önlemlere yer verilmektedir:

“Madde 4- Geçici Olarak Alınan Özel Tedbirler

1-Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Taraf Devletlerin aldıkları geçici tedbirler, bu sözleşmede tanımlanan bir ayrımcılık şeklinde görülemez; ancak bunlar hiçbir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz; fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir.

2-Anneliği korumak amacıyla bu Sözleşmedeki tedbirler de dahil Taraf Devletler tarafından alınan bütün özel tedbirler ayrımcılık şeklinde görülemez.”

Yukarıdaki madde metni, kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olması için taraf devletlerin bazı tedbirleri alma yükümlülüğü altına girmesinin, eşitlik ilkesini zedeleyecek bir ayrımcılığı ortaya çıkarmayacağını, tam tersi fiili (de facto) eşitliği sağlayacağını anlatmaktadır.

4.2. Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşmeye İlişkin Seçmeli Ek Protokol

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 6 Kasım 1999 tarihinde kabul edilen yukarıdaki sözleşmeye ek protokol ise, *Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşmeye İlişkin Seçmeli Ek Protokol*'dür. (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>).

CEDAW'ın çevirisinde kullanılan “önlenmesi” kelimesi yerine “tasfiye edilmesi” kelimesinin seçimi dikkat çekicidir. Şüphesiz bu seçim, amacı daha iyi açıklamaktadır. Ek protokol ile ana sözleşmedeki haklara, “*Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi*” kurularak güvence getirilmektedir. (md.1). Burada da tekrar “önlenmesi” kelimesi kullanılmıştır. Bu Komite'ye ana Sözleşme'de yer alan hakların ihlali iddiası ile, bireyler ya da bireylerden oluşan gruplar başvuru yapabileceği gibi, onlar adına da başvuru yapmak mümkündür. Komite'ye başvurmada kural olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi aranmaktadır. Ancak, iç hukuk yollarının makul süreyi aşması ve etkili sonuç verme ihtimalinin olmaması hali, bu kuralın dışında tutulmuştur. (md.4).

4.3. Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Aralık 1952 tarihinde kabul edilen, kadın erkek eşitliğine yönelik bir başka sözleşme de *Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme*'dir. (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>).

Sözleşme, kadınlar ile erkekler arasında siyasal haklardan yararlanmada ve bu hakları kullanmada eşitlik sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sözleşmeye göre, katılan devletler, kadınların hiçbir ayırım gözetilmeksizin sadece bütün seçimlerde oy kullanmada değil, tüm kamu görevlerinde yer almada, erkeklerle eşit olacağı konusunda sözleşmişlerdir.

4.4. Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri

Kadınların insan hakları konusunda atılan önemli adımlardan biri de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihinde ilan ettiği, *Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri*'dir. (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/>).

Bildirinin başlangıç kısmında “*Eşitlik, güvenlik, özgürlük, bütün insanların bedensel bütünlüğü ve insanlık onuru konusundaki hakların ve prensiplerin kadınlara her yerde uygulanmasının acil bir gereklilik (...)*” olduğu açıklanmıştır. Bu açıklamanın yapılmasındaki temel faktör ise, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Sözleşme'nin etkili biçimde uygulanmasını sağlamanın yanı sıra, Nairobi stratejiler Belgesi'nde yer alan eşitlik, gelişme ve özgürlüğün gerçekleşmesinde kadınlara karşı şiddetin bir engel olarak görülmesidir. Başlangıç kısmında bu gerekçeye yer verilirken, kadınlara karşı şiddetin, insan haklarına karşı bir ihlal oluşturduğu ve hak ve özgürlüklerin kullanılmasını zayıflattığı da vurgulanmıştır.

Bildiri'nin 3. maddesi “*Kadınların Hakları*” başlığını taşımaktadır. Bu maddede kadınların siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit yararlanma ve koruma isteme hakkına sahip olduğu ifade edilerek, bu haklara diğerlerinin yanı sıra şu hakların da dahil olduğu açıklanmıştır:

- a) *Yaşama hakkı,*
- b) *Eşitlik hakkı,*
- c) *Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı,*
- d) *Hukukun korunmasından eşit biçimde yararlanma hakkı,*
- e) *Her türlü ayrımcılığa karşı korunma hakkı,*
- f) *Elde edilmesi mümkün olan en yüksek standartta fiziksel ve ruhsal sağlık hakkı,*
- g) *Adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı,*
- h) *İşkenceye veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı.*

Kadınlar için sıralanan haklara bakıldığında, insan hakları belgelerinde bütün insanlar için kabul edilen hak ve özgürlüklerden farklı olmadığı görülmektedir. Ancak burada kadınlar için özellikle tekrar edilmesinin nedeni, kadının insan hakları konusunda yeterli ilerlemenin kaydedilmemiş olmasının yanı sıra, ihlallerin de yaşanıyor olmasıdır.

Bildiride bu hükümlerin yanı sıra asıl üzerinde durulan, kadınlara karşı şiddetin önlenmesidir.

5. AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARI ve CİNS EŞİTLİĞİ

Avrupa Birliği demokrasi anlayışı içinde sosyal alana yönelik düzenlemelerde kadın-erkek eşitliği ön planda gelmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde kadın-erkek eşitliği, genel eşitlik ilkesinin yanı sıra ayrıca vurgulanmaktadır. Başlangıçta ekonomik amaçlı bir topluluğu hedefleyen Avrupa Topluluğu Roma Andlaşması'nın 119. (yeni 141) maddesi, kadın – erkek arasında ücret eşitliği sağlamaya yönelik bir düzenleme ile cinsler arası eşitlik alanında “ilk kıvılcım”ı oluşturmuştur. Avrupa Birliği içerisinde kadın – erkek eşitliğini sağlamada ücret eşitliği ve çalışma yaşamında eşitlik olarak başlayan fırsat eşitliği süreci, “*eşit muamele*” (equal treatment) ve “*olumlu eylem ve olumlu ayrımcılık*” (positive action and positive discrimination) politikaları ile devam etmiştir. 1996’dan beri ise “*fırsat eşitliğini ana politikalara ve faaliyetlere dahil etme*” (mainstreaming equality) politikasının benimsendiği görülmektedir. (Süral, 2002: 50).

Kadın – erkek eşitliğine böylesine önem veren Avrupa Birliği’nde, Avrupa Komisyonu’nun her yıl düzenli olarak hazırladığı ve aday ülkelerin üyelik yolunda kaydettiği gelişmeleri değerlendirerek önerilerde bulunduğu ilerleme raporlarından, Türkiye’ye ilişkin olan 2004 ve 2005 yıllarına ait raporlar, Türkiye’nin kadın hakları alanında yaptıkları ve yapacakları hakkında ışık tutucu olacaktır:

5.1. Türkiye 2004 İlerleme Raporu

2004 tarihli Türkiye hakkındaki “**İlerleme Raporu**”nda (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf) “*Ekonomik ve Sosyal Haklar*” başlığı altında Türkiye’de cinsiyet eşitliği konusunda yapılan çeşitli reformların kadın-erkek eşitliği ilkesini güçlendirici nitelikte olduğu belirtilmektedir. Bu olumlu saptama şu değişiklikler esas alınarak yapılmıştır:

- 1982 Anayasası'nın “*Kanun Önünde Eşitlik*” ilkesini düzenleyen 10. maddesine, 2004 değişiklikleri ile eklenen “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*” hükmü,
- “*Namus cinayetleri*”, “*cinsel saldırı ve bekarlık testi*” gibi suçlarla mücadeleleyi öngören yeni Ceza Yasası.

Bu gelişmelere olumlu yaklaşılmakla birlikte, Ceza Yasası'ndaki bazı tedbirlere ve seçimle oluşan organların yanı sıra hükümette az sayıda kadının bulunmasına eleştiri getirilmiştir. İlerleme Raporu'nda Türkiye'de parlamento üyelerinden % 4'ünün, bakanlardan ise sadece birinin kadın olduğu bu bağlamda belirtilmiştir. Raporda açıklanan bir başka eleştiri ise yerel yönetimlerde, 3.209 erkek belediye başkanına karşın, 25 kadın belediye başkanının bulunmasıdır.

Raporda dikkat çekilen bir başka konu ise, **Meclis İç Tüzüğü**'nde kadın kamu görevlilerine pantolon giyme yasağını kaldıran değişikliğin yapılmamış olmasıdır.

Türkiye 2004 İlerleme Raporu'nun “*Sosyal Politika ve İstihdam*” başlıklı 13. bölümünde, Avrupa Birliği müktesebatında istihdam ve sosyal güvenlik alanlarında kadın – erkek arasında eşit muamele ilkesinin benimsendiği açıklanmıştır. İç hukuka yönelik değerlendirmelerde ise, 1982 Anayasası'nın 2004 yılında değiştirilen 10. maddesi ile yeni İş Yasası'nda yer alan cinsiyet ayırımını giderici hükümlerden olumlu gelişmeler olarak söz edilmiştir. Ancak İş Yasası ile getirilen değişiklikler, Anayasa değişikliği ve Aralık 2003'de yürürlüğe giren çerçeve direktifin iç hukuka aktarılması amacını taşıyan yönetmeliğin yanı sıra, iş sağlığı ve güvenliği alanında çıkarılan müktesebatın iç hukuka aktarılmasına yönelik yönetmelikler yeterli görülmemiştir.

2004 Raporu'nda, kadın – erkek eşitliğini sağlamak amacıyla yönelik olarak “*Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*”nün kuruluş kanununun kabulünün gerekliliğinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal yaşamda cinsiyet eşitliğini iyileştirmek ve ilgili mevzuatın etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için daha fazla çabaya gerek olduğu da vurgulanmıştır.

Rapordan kısa bir süre sonra 27 Ekim 2004 tarihinde 5251 sayılı *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun* kabul edilmiştir.

5.2. Türkiye 2005 İlerleme Raporu

Türkiye 2005 İlerleme Raporu'nun (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package/sec_1426_final_en_progress_report_tr.pdf) “*İnsan hakları ve azınlıkların korunması*” bölümünde, “*ekonomik ve sosyal haklar*” başlığı altında kadın hakları ele alınmış ve 2004 tarihli raporda olduğu gibi, kadın hakları konusunda yeterli gelişmenin sağlanmadığı belirtilmiştir. Yeni Ceza Kanunu ile bazı iyileştirmelerin sağlandığı da göz ardı edilmemiştir.

Raporda kadın hakları konusunda sorunların öne çıktığı alanlar şöyle sıralanmıştır:

- aile içi şiddet,
- namus cinayetleri,
- okuma yazma oranının düşüklüğü,
- Parlamento ve yerel temsil organlarına düşük katılım,
- İş gücü piyasasına düşük oranda katılım.

Bu konudaki somut önlemler, Avrupa Parlamentosu'nun *Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği* konusundaki Haziran 2005 tarihli raporunda sıralanmıştır.

Yukarıda sayılan alanların yanı sıra, Türkiye'de “*aile içi fiziksel ve psikolojik kötü muamele hâlâ yüksek bir oranda mevcut olup, cinsel istismar, zorla ve genellikle erken yaşta evlilikler, gayriresmi nitelikteki dini nikahlar, çok eşlilik, kadın kaçakçılığı ve “namus cinayetleri” vakaları da mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Bu tür şiddet vakalarına ilişkin istatistiki bilgi eksikliği, kurbanların yeterince gözetim altına alınmadıkları gerçeğiyle de birleştiğinde, meselenin çözümüne ilişkin çabaları zorlaştırmaktadır.*” ifadeleri de raporda yer almaktadır.

İlerleme raporu'na ek olarak Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından sunulan “*Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nın kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair bir KONSEY KARARI için Öneri*” ve Eki: “*Katılım Ortaklığı Belgesi*”nde de, (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package_ii/com_559_final_en_tr_partnership.pdf) Türkiye'nin kadın hakları alanında yapması gerekenler şöyle sıralanmıştır:

- Özellikle Medeni Kanun, yeni Ceza Kanunu ve Ailenin Korunmasına İlişkin Kanun olmak üzere kadın haklarına ilişkin mevzuatın uygulanması,

- Namus adına işlenen suçlar da dahil olmak üzere kadına yönelik her şiddete karşı önlemlerin takibi. Mevcut mevzuata uygun olarak, hakim ve savcılar, kolluk kuvvetleri, belediyeler ve diğer sorumlu kurumlar için özel ihtisas eğitimi sağlanması ve daha büyük belediyelerde şiddete maruz kalma riski olan kadınlar için sığınma evleri kurulması,
- Eğitim, iş piyasası ve siyasi ve sosyal yaşama katılım dahil olmak üzere kadının toplumdaki konumunun daha da geliştirilmesi ve bu hedeflerin yerine getirilmesini teminen kadın örgütlerinin gelişmesinin desteklenmesi.

Avrupa Toplulukları Komisyonu, “*Komisyon Bildirimi – 2005 Genişleme Stratejisi Kağıdı*”, (2005 Genişleme Stratejisi Belgesi)’nde (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package_v/com_561_final_en_strategy_paper.pdf) ise, Türkiye’de insan haklarına ilişkin bazı ilerlemeler olmasına karşın bu ilerlemelerin yeterli olmadığı, kadın hakları da dahil olmak üzere ilave atılımlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Yukarıda sıralanan belgelerde, Türkiye’nin, kadın hakları açısından değerlendirilmesinde, bazı kanunların kabul edilmiş olmasının yeterli olmadığı, bunların uygulanmasının da sağlanması gerektiği ve fiili eşitliği sağlayacak sosyal, ekonomik, kültürel politikalara da ihtiyaç olduğu ve bu sürece sivil toplum örgütlerinin de dahil edilerek, sorunun bir devlet politikası olmaktan çıkarılıp, topluma mal edilmesi gerekliliği ortak nokta olarak görünmektedir.

Türkiye’den istenen, hukuk kurallarına yenilerinin eklenmesi olduğu kadar, fiili eşitliğin sağlanması için iyileştirici önlemlerin alınmasıdır.

6. SONUÇ

İnsanlar arasında gerçek eşitlik olmamakla beraber, demokrasi insanların eşit olduğu varsayımından yola çıkar. Ancak demokrasiler, gelişim süreci içinde 20. yüzyıla kadar bazı yerlerde kadınların ve erkeklerin bazılarını ya da çoğunu dışlamışlardır. (Dahl, 1993: 397). Gene bu süreçte yurttaşlar içinde özellikle kadınlar, hukuken eşitliğe sahip olsalar bile, fiilen eşit olamıyorlardı. (Pierson, 1996: 29).

Günümüzde demokrasi, insan haklarını gerçekleştirme idealine yönelik, toplumsal dönüşümü sağlayacak bir araç olarak da ele alınmalıdır. Artık hukuksal biçim olarak düşünülen biçimsel eşitlikten, fiili eşitliğe geçişi sağlayan demokrasi kültürü yaygınlaşmalıdır. Yalnız buradan hukuksal eşitliğin önemli olmadığı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Hukuksal eşitlik zaten bir ön koşuldur. Ancak Sartori’nin de

açıkladığı gibi, eşitlikçi davranmak eşit sonuçlar doğurmamaktadır. Yasaların eşit uygulanması, yasalar önünde eşitliği sağlamakla kalır. Eşit sonucun ortaya çıkması, “eşit olmayan araçları” gerektirir. Bu da farklılıkları dikkate alarak, farklı davranarak gerçekleşir (Sartori, 1993: 380).

Demokrasinin bu gerçeği kadın hakları alanında ise, feminist kuramın görüşleri ile kendini bulmaktadır. Bu bağlamda ikinci dalga feminist teori, cinsiyet farklılığına dikkat çeker, “farklılık ve heterojenlik” üzerinde durur ve “(...) toplumsal cinsiyeti politik sahneden dışlayan politik kavramlar ve pratikler için zorunlu bir düzeltici işlevi yerine getirir; liberal demokratik politika ve pratiklerin cinsiyet körlüğünü gözler önüne serer ve düzeltilmesini talep eder.” (Köker, 1998: 527).

Feminist akımın da etkisi ile artık çağdaş dünyanın demokrasi anlayışı içinde, kadın-erkek eşitsizliğinin temelinde biyolojik olgunun yanı sıra geçmişten gelen baskı unsurunun da bulunduğu göz önünde tutularak, kadınlara eşit haklar ve fırsatlar tanınması ve uygulamada da gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Artık gerek uluslararası belgelerde, gerekse ulusal hukukta hukuksal eşitliğin yanı sıra fiilî eşitliğin de sağlanması amacıyla, kadınlar için özel düzenlemeler yer almaktadır. Pozitif ayrımcılık olarak anılan bu düzenlemeler, demokratik eşitlik anlayışına aykırı değil, bilakis eşitliği gerçekleştirici önlemlerdir.

KAYNAKÇA

Acar, F., “Kadınların İnsan Hakları Hukuku”, (tebliğ), **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın**, Haz. B. V. Dinçkol, İstanbul Ticaret Üniversitesi Y., İstanbul, 2003.

Akad. M. / Dinçkol, B.V., **Genel Kamu Hukuku**, Genişletilmiş Üçüncü Basım, İstanbul, 2004.

Akıllıoğlu, T., **İnsan Hakları I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, Ankara, 1995.

Aral, V., **Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları**, İstanbul, 1984.

Balı, A. Ş., **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, “Öteki” ile Barış İçinde Birlikte Yaşamak**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.

Dahl, R. A., **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. L. Köker, Türk Siyasi İlimler Der. / Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1993.

Dinçkol, A., **Hukuka Giriş, Hukukun Temel Kavramları**, İstanbul, 2001.

Donnelly, J., **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Türkçesi: M. Erdoğan- L. Korkut, Ankara, 1995.

Galtung, J., **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, çev.: M. Sözen, İstanbul, 1999.

Gören, Z., **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999.

Gözler, K., **Hukuka Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998.

Hook, S., “*In Defence of Justice*”, H.E. Kiefer and M. K. Munitz, **Ethics and Social Justice**, Albany, 1968.

Kapani, M., **Kamu Hürriyetleri**, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Ankara, 1976.

Köker, E., “*Politikayı Biçimlendirme Sorunu*”, **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı**, TODAİE, Yayın No.16, Ankara 1998.

Leys, W. A. R., “*Justice and Equality*”, **Ethics**, Vol. LXII, 1956, No. 1.

Lipson, L., **Politika Biliminin Temel Sorunları**, çev. T. Karamustafaoğlu, ikinci basılış, Ankara 1978.

Pierson, C., **The Modern State**, Routledge, London, 1996.

Sartori, G., **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Ankara, 1993.

Süral, N., **Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliğine Dair düzenlemeleri ve Türkiye**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Y., Ankara, 2002.

Şenel, A., “*Eşitlik Kavramı ve Tarihsel Gelişmesi*”, **Yavuz Abadan’a Armağan**, SBF., Ankara, 1969.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu**, Ankara, Mart 2003.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/> (25.11.2005).

<http://www.un.org/womenwatch/daw/documents> (25.11.2005).

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf
(25.11.2005).

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package_ii/com_559_final_en_tr_partnership.pdf (25.11.2005).

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package_v/com_561_final_en_strategy_paper.pdf (25.11.2005).

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package/sec_1426_final_en_progress_report_tr.pdf (25.11.2005).

Bihterin Dinçkol
